حیکمەتی ئێمە گریان بوو بەدیار وشەوە!*

بوشرا کەسنەزانی

دەستپێك:

ئەم باسە خوێندنەوەیەکی کورتی ئەزمونی جیاوازی سێ شاعیرە(دلاوەر قەرەداغی، ڕێبوار سیوەیلی، هیوا قادر)کە فەزایەکی هاوبەش بەیەکیانەوە دەبەستێتەوە و ڕێدەدات بە ئێمە تا بەیەکەوە باسیان بکەین، هاوتا لە ناوخودی ئەو فەزایەشدا ڕێگەی جیاوازی شیعرییان هەیەو سنورەکانیان لە یەك جیادەکاتەوە. ئەوەی وادەکات قسە لەسەر ئەم شاعیرانە بکەین، تەنها ئەو دوو خاڵە نییە(جیاوازی و هاوبەشی) بەڵکو مەبەستمان قسەکردنە لەبارەی ئەو رەگە ڕۆچووانەی ئەزمونی ئەم شاعیرانەوە بە هەست و سۆزی خودی و دواجار ئەتمۆسفرێکی مەنفایی دا، کە وادەکات رۆمانسییانە خۆ بنوێنن. بە واتایەکی دی، ئەم شیعرانە و خوێندنەوەی پێکهاتە هەڵوەشێنیان تەنها ڕوانگەی ئێمە نییە بۆیان، بەڵکو دیدی ئاوەڵاَمان هەیە. پانتایی شیعر وامان لێدەکات خۆمان لە ئاست چڕە واتادا ڕاگرین و وردتر تێفکرین لە پەیڤ و لە سنوری کارەکەماندا پرسیاری دروست بوو، وەڵامی خۆی وەرگرێت و نەبێتە هۆی تاکە خوێندنەوە وڕاگرتنی دەق بەم ڕاڤەیە. لەو ڕوانگەیەوە شیعری نوێ لە شیعرییەتی خۆیدا، دەربڕینی خودی شاعیرە و بە جۆرێك لە جۆرەکان خاڵەکانی مانا دەڕواتەوە بۆ چەقی دیاریکراو کە خودە. ئەوا شیعری ئەو شاعیرانەش ناکرێت خاڵی بن لەو خودییە و لە پاڵ گێڕانەوە جۆراو جۆرەکاندا خۆیان نەگێڕنەوە و خودییەتی شاعیر لە شیعرەکە دا نەنوێنن.

ئەم سێ شاعیرە ئەگەر بە شاعیری نەوەدەکانیان بدەبنە قەڵەم، ئەوا دەشێ وەك سێ دەنگی شیعری جودا لێیان بڕوانین و دیدگای تەماشاکردنمان لەم باسەدا نەبێتە هۆی یەك ڕوانین و تاکەڕاڤکردن، بەڵکو هەوڵێکی بچوك بێت بۆ خوێندنەوەی ئەو شاعیرانەی کە ئەزمونێکی لێکچوی سیاسی و کۆمەڵایەتی نیشتمانێك لێکییان نزیك دەخاتەوە و ڕوانین و ئەندێشەکانیان بەرەو سەرزەمینی جودای یۆتۆپیایی جیایان دەکاتەوە. ئەم سێ شاعیرە لە نەوەیەکن دەنگ جوداو سەدا جیا، هەریەکە و بەهۆی شێوازی خۆیەوە دەنگی خۆی دەردەخات، بەڵاَم ئەم سییانە لە فەزایەکی هاوبەشدا لە ڕوی کەشی شیعرییەوە لێك نزیك دەبنەوە و گوزارشت لە خود و بابەتگەلێك دەکەن، بەرینی مەودایەکی شیعری بەیەکیانەوە گرێ دەدات.

سنوری کارەکەمان لە بەرهەمەکانی(مەلەك ڕەیحان، زمانی عەشق، سێوی سور)دایە و جاروبار بەرهەمەکانی دیکەش دێنە ئاراوە، بە گشتی بەلای ئێمەوە ئەم سێ بەرهەمە دەتوانن قورسایی و قوڵاَیی ئەزمونی ئەوان نیشانبدەن. هەربۆیە بە باشمانزانی کارەکەمان لەسەر ئەو بەرهەمانە بێ.

خود وەك سەرەتایەك بۆ گێڕانەوە

دەستپێکی ئەم شاعیرانە لە خاڵێکی بچووك بەڵام سەرەکییەوەیە بۆ بڕینی ڕێگایەکی دوور، ئەو خاڵەش (خود)ەوە وەك یەکە سەنتەری پەیوەندییەکان و سنوری چەسپاوی ناو شلۆقییەکان. هەرسێکیان لە ڕێگای زمانێکی بە وێنەوە گوزارشتەکان دەگەیەنن و پاراوی شیعر دەخەنە بەر دیدەدەی خوێنەر، ئێمە لەم تەوەرەدا هەوڵدەدەین خوێندنەوە بۆ هەوڵی هەریەکێکیان بکەین:

(زمانی عەشق و زەمەنی ئەنفال)ی ڕێبوار سیوەیلی یەکێکە لەو بەرهەمانەی خودێتی شاعیر لە ناو شعردا دەینووسێتەوە، لە دەرەوە و بەر لە قۆناغی بوون بە شیعر، زەین لە بیرکردنەوەو کارکردی کەسی و ڕوانیین و یادەوەرییەکان لە ڕوانگەی فەلسەفەوە و هزرە ئەزمونکراوەکانەوە دەرباز بێ لە زەین و بێتە جیهانی وشە و وێنەی ئێستاتیکی، بۆ گەشتنە قۆناغی کامڵی واتا هەوڵێکی شکست خواردوبوو، نەیتوانیوە تەنها وێنە و پەیڤی هونەری بنووسێتەوە بەڵکو لەگەڵیشیدا هەموو ئەو کێشمە و گێرە و مۆنۆلۆگی ناخی خزاوەتەوە نێو دەقەکەوە و لە شێوەی وێنەی هونەری و بیری مەعریفی و یادەوەری ڕابردوودا خۆی نواندوە، ئەمەش تەوژمی شەپۆلی نائاگایی شاعیر دەردەخات لە داچۆڕانی بیرەکانی بۆ ناو شیعرەکە، هاوتا لە ڕوویەکی دییەوە ئاگایی شاعیر لە هۆنینەوەی هەستە خودییەکانی بە وێنەی شیعری و زمانی واتا بەخشی نێو شیعر.

ئەم قەسیدە بە نەفەسێکی درێژەوە، نائومێدییەکان و شکستە ڕۆحییەکانی خۆیی و نەوەیەك باسدەکات و (زمانی عەشق) دێنێتە گۆو(زەمەنی ئەنفالی)ی پێ دەگێڕێتەوە، خودێتی بە زمانێکی ماندووی بەسەبر دەست بە شیعر دەکات، (لەبەردەرگای قەسیدەوە تا دەروازەی جەهەنەم خوێنم لێدەڕژێ، بیرینداره لە ئەزەلەوە تا عەدەم) (5، ل23) پەیڤی سەرەتا گێڕانەوەی حاڵی خۆییەتی، بە زمانی ئێستا، بە دوو دێڕ بەر لە چونە ناو قەسیدەوە، لەبەر دەروازەی شیعردا پەسنی خۆی بە برینداربێکی خوێن لێڕۆشتوو دەکات، تا خوێنەر بزانێ لەگەڵ کێدا ڕووبەڕوو بۆتەوە، بەڵام ئەم دێڕە ناتوانێت پێناسی تەواوی بزانرێ، بەڵکو دوای چەند دێڕێك وەك ئەوەی هەستی بە لەنگی تێگەشتنی خوێنەر کردبێت و پرسیاری لە ڕوخساری خوێنەردا بەدی کردبێت، پێناسی نەناسراوی خۆی باسدەکات کە ئەنفال بەرەو نەمانی بردوە، خۆیی لێ سەندۆتەوە وەك تاك و لە ئەنجامی ئەمە دەستبەرداری (شوێن کاتیش)بووە وەك هەبوویەکی نەناسراو، لە سنوری دەسەڵاتی وشەدا لە ئێستادایە. ئەم دەستپێکە بە ئاوازێکی کێشداری شێوە کپ دەستپێدەکات و گێڕانەوە لە یەکەم خاڵەوەیە کە خۆیەتی، دەنگی بیستراو شاعیرە و هیچی تر لە ئارادانییە. هاوێنە قورسایی خستۆتە سەر وتەبێژێك، باس لە باری نائاسیی خۆی دەکات. بەردەوامە لە دەربڕین وەك ئەوەی لەبەر خۆوە بدوێ و یادەوەری بەرینی دەسەڵاتی ڕەهای دابێتێ بۆ گێڕانەوە بێ ڕیزبەند کردن و سنوردارکردن.

لەگەڵ گێڕانەوەدا یادەوەری تێك دەشکێنرێت و تۆنی دەنگی بەرز دەبێتەوە، بە بڕیارێك کە لە ئێستای شیعردا دەدرێت و خۆی پێ بینادەکات، دەترسێت بەهۆی گێڕانەوەوە یادەوەری لە چوارچێوەی خۆیدا دووبارە بێتەوە، هەر بۆیە دەستەوەسان نییە لەبەردەم نەمانی دا بەڵکو دەست پێدەکاتەوە، بێ ئەوەی بڵێت لە خۆیەوە دەست پێدەکاتەوە، کە هەم ژیانە و هەم کۆتاییشە. تاکەکەسی و خودێتی لای سیوەیلی فراوان دەبێ بۆ باسکرنی وادەی عەشق و دەیەوێ لە ڕێگای ئێستاگۆییەوە ڕابردووی بخاتە بەردەم لە ناوچونەوە، بەڵام ئێستا ئەو ساتەیە، ڕابردووی گەیاندۆتە ئەوەی هەیە، کاتێکیش حاشا لەمە بکات و دەیەوێ بۆ دۆزینەوەی ناسنامە دەست پێ بکاتەوە. ناتوانێ دەرباز بێت لە ڕابردوو، لە ڕێگای یادەوەرییەوە ڕابردوو دەکاتە بناغەی دروستکردنەوەی ئێستا و خۆی لە ئایندە حەشاردەدات. پێداگری دەکات لە چونە ناوییەوە، دەیەوێ لە ئێستادا بژی، ئێستایەك کە دەلاقەیەکی هەیە

بۆ ڕوانین و تێکشکانەکان و داڕمانەکان و گەردانبوونی خۆی و نەتەوەکەی، بە باچونی خەرمانی عەشقییان. لە ئێستادا هەڵوێستە لەسەر جێهێشتنی شەهریار دەکات و دەماخاتە گومانەوە بەرامبەر بە کەسێتی شەهریارانەی خۆی و لە ڕێگای زمانێکی ناسۆر دەربڕەوە وێنەی شەهریارێکی عاشقمان نیشاندەدات کە هەنوکە زەمەن گورزی خۆیی لێ وەشاندووە و لە کونجی تەنیایی خۆیدا بێ چەك ڕوبەڕوی ئایندەبووە کە لە ڕێوەیە بۆ گەشتن. شەهریارێك کە کات دەبێتە وێنەی دێوەزمەی ئەنفال و بەردەوام لەسەر سنگێتی، نایەڵێت بوونێکی مرۆڤ ئاسای هەبێت لە دەرەوەی ئەنفالدا. هاوکات لەگەڵیشیدا پرشنگێکی دوور بۆ ژیان لە دەرەوەی کات بەدیدەکات، ئەویش یادەوەری عەشقە زمان دێتە گۆ و شەهرەزادئاسا دەدوێ بۆ هێشتنەوەی لەو کابوسەدا، بە واتایەکی تر شەهریارێك لە ناخی دەقدا لە نێو زەمەنی ئەنفالدایەو عەشقێك دێت و ڕابردووی خۆیی بۆ دەگێڕێتەوە، تا لە گەڵ ئەنفالدا بێت تا هاتنی سەری ساڵی نوێ. لە ئاستێکی دی و بە ڕاڤەیەکی دی، شەهریار دانیشتووە و پاشماوەی چیرۆکەکانی شەهرەزاد دەگێڕێتەوە کە ئەو نەیگێڕاونەتەوە و بەهۆی جێهێشتنەوە خولقاندنی و سپاردی بە یادەوەری شەهریار تاکو ئەو بۆمان بگێڕێتەوە.

لێرادا چیرۆکی عەشق نەك هەر ناگاتە کامڵبوون بەڵکو بە پەلە تەواو دەبێ و شەهرەزاد دیار نامێنێ و خۆی دەربازدەکات و لە سنوری ژیانی سیوەیلی دەچێتە دەر، ئەودەم ئاوڕدەداتەوە لەو ساڵگەلەی هەندەران کە شەهرەزادی هەبووە، لەوێشەوە بیری بۆ دوورتر بۆ ژیانی نیشتمان دەگەڕێتەوە پەی بە بەسەرچوونی ژیان دەبات لە ژوورێکی تەریك و سارد و تەنیادا و خۆی لەبەردەم هەموو هەرەسێکدا دەبێتەوە و چنگەکرێ دەکات بۆ دەستپێکردنەوە و شیعر دەکاتە گۆڕەپانی یادەکانی.

دیدگای شاعیر بۆ عەشقی خۆی زۆر تایبەتە و لە گۆشەیەکەوەیە بۆی دەڕوانێت کە هەموو هەقێك بە خۆی ڕەوادەبینێ بۆ قسە لەسەرکردنی بێ گوێدانە وادەی بەسەرچوون و ئەزمونی کۆتایی پێهێنراو لەلایەن مەعشوقەوە. کاتی گێڕانەوە لە ناو تەمی لەدەستدان دایە. لە وەهی بەدەستهێنانەوەدا جگە لە نیشاندانی قورسی عەشق لای خۆیی و هاوڕەگەزەکانی، بێ بەهاکردنی عەشق نیشاندەدات لەلایەن ڕەگەزی مێ بە گشتی و خۆشەویستەکەی بە تایبەتی. لێرەوە دەربڕین تەنها لە پێناو شکستی پیاوێك دانییە کە خۆشەویستێك لە دەستدەدات یاخود بە جێدەهێڵدرێت، بەڵکو چونە ناو ئاڵۆزی هاوکێشەیەکە لە مێژووی خۆشەویستی نێوان دوو ڕەگەزدا و چۆنییەتی دەست لێ هەڵگرتنییەتی بەبێ شیکارکردن. لە گێڕانەوەی ئێستای جێهێشتنی (مێ)یەوە بە هۆی چاو کرانەوە و دونیابینیی و چونە ناو سەردەمی مۆدێرنەوە، دەچێتەوە ناو مێژووی ژنەوە و پیاوانە لەو شکستەشدا قورسی دەسەڵاتی خۆی و جۆرێك لە زەبری خۆی نیشاندەدات لە ڕابردوودا، هەموو ئەو هەوڵانە باسدەکات کە داویەتی لە پێناو ڕزگارکردنی دا، کەچی سەرەنجام جگە لە جێهێشتن هیچی لێ چنگ ناکەوێت. شاعیر هێشتاش عاشقە و هەموو شتی لە دەست داوە جەست نەبێت، جەستەش لە لێواری لە ناوچوون دایە بەهۆی بیرکەوتنەوەی بەردەوامی ڕستەی (عەشق تەواو هێندە نابا هەموویت بیر دەچێتەوە)، ئەمە ئەو پەیڤەیە کە شاعیر توشی بەردەوامی شیعری دەکات و نایەڵێ هێشتا کۆتایی بە شیعر بێنێ، تا دەگاتە ئەوەی بڕیاربدات سەردەمی بەسەرچووە ئەویش بەهۆی گوزەری کاتەوە. هەر چەندە لە بنەڕەتدا دەزانێ بەجۆرێك لە جۆرەکان سەردەمی عەشق بەسەردەچێت، بەڵام تەواو دەستبەردار نابێت و دەیەوێت لەگەڵ نەمانی خۆیدا تەوابێ. بە واتایکی تر ئانی بیرچونەوەی عەشق و تەواوبوونی، هاوکاتە لەگەڵ نەمانی ئەمدا. ئەم وەك تاك و لەگەڵ نەوەکەی دا کە شتێك لە خەون و ئەفسانەی ڕۆژهەڵاتی لە ڕەگی ژیان و شیعریاندا ماوە، بەڵام بە نەمانی خۆیان کە هەڵگری عەشقن، خۆشەویستیش کۆتایی پێ دێت:

نازانم بۆ وا هەستئەکەم لەگەڵ کۆچی نەوەی من دا عەشق دەمرێ

نازانم بۆ وا هەستەکەم لەگەڵ وەرینی پەنجە سەرخۆشەکانی مندا

ئەوین مەستی ناو نامەکان دەدۆڕێنێ... (5، ل62)

ئەوان نەوەیەکن، سەردەمە جیاکانی کوردستان و دەسەلاتەکان و ناخۆشییەکانی میللەتەکەیان دی و بەرەو هەندەران ڕۆشتن، لەگەڵ خۆیان عەشقیان برد و بەها کۆمەلایەتییەکان، لە ئەوێش کلتور و فەرهەنگێکیان هەڵگرت و پێکەوە تەباییان بەرپاکرد دوای شلۆقییەکی ڕۆحی، بەلاّم لە دوای ئەمان نەوەکانی دی، لە ئاوەلاّیی و کرانەوی سنور و دەرگاکانەوە هەموو شتێکی ئەو سەدەیەیان فەرامۆشکرد و لە هەوڵی بنیادنانی ژیانێکی جیاواز دان کە بەشێکی کەمی بەهای سەردەمی پێشووی پێوەیە. ئەمەش تەنها نیشاندانی جیاوازی نەوەکان نییە، بەڵکو لەگەڵیشیدا کوشتنی ئەوینەو وەلاخستنی عەشقی سونەتییە کە ڕەسمی نەوەی ئەمانە. پیاوانی ئەو نەوەیە ئازادییان دا بە ژنان و لەبەرامبەری دا ژنانیان لە دەست دا. سیوەیلی بە زمانێکی گازندە ئاسا وێنەی ئەمە نیشاندەدا. ئەگەرچی دەنگی کزە و خەمبار، بەلاّم بێ بەش نییە لەو تۆنە پیاوانەیەی کە بەردەوام قسەکەرە لە کۆمەڵی کوردی دا بۆ بەچاودا دانەوەی ئەو شتانەی کە بۆ ژنیان کردوە. ئەو دەنگە ڕاستەوخۆ سیوەیلی نییە وەك تاك، بەڵکو پیاوگەلێکن کە ئازادییەکانی ژنان بە بەرهەمی ئەرك و ماندوو بونی خۆیان دەزانن:

قفڵەکانی لەش و ئەڵقە ڕێزەکانی فڕین

بە دەستەکانی من شکان

لە گەروی ئەو ئەژدیهایە دەرمهێنای

ساڵەهابوو لە تاریکترین قوژبنی ئافرەتبوونا

منالییەکانتی قووت ئەدا (5، ل100)

وتنەوەی ئەمانە بۆ ئەوەیە بە ژن (کە هەم یارە و هەم دایکە و هەم مرۆڤ) بلێن ئەوەی ئێمە نەتدەینێ وەك ئازادی وەك دوو باڵ بۆ فڕین، تۆ هیچ نیت. لەبەرامبەریشی دا هەر خۆیان بلێن ئەوەشی تۆ نەماندەیتێ لە بەهای ژیان، سۆز، باوەشێك بۆ مانەوە، ئێمە هیچ نیین..!!

سیوەیلی لە ناو پرۆسەی شیعردا بە دوای خۆیدا دەگەڕێ تا سەرەنجام شعرێکی پڕ لە خودیێتی دەئەفرێنێ. لە ڕوانگەی ئەم قەسیدەوە هیواقادر ڕای وایە کە زۆرینەی شیعرە جوانەکانی دونیا، شیعرە زاتییەکانی خۆیانن، (4، ل19) هەر بۆیە ڕەنگدانەوەی ئەم خودییەش لە شیعرەکانی خۆیدا بەدیدەکرێ و زۆرینەی شیعرەکانی سێوی سوور پێك دەهێنێت، لە شیعری (پۆرترێتێك کاڵ کاڵ وەك شەبەنگ) دا بارە خودی و سۆزدارییەکانی خۆی باس دەکات وناخی دەبێتە گۆڕەپانی شیعر و دوالیزمەکانی دەرونی دەسەوەسانن لە ئاست گوزارشتکردن لە عەشق دا.

هێندەی ماسییەك خەمبارم

هێندەی گوڵێکی ئاڵیش شاد

بەقەد دەنکێك هەنار دڵم تەڕە

هێندەی مورویەکی شینیش دڵڕەق (9،ل64)

هەموو دەربڕینێك دەلالەتە لە خودی خۆی و پەیڤەکان دەکاتە خولقێنەری وێنەی هونەری تاکو سەرجەمی وێنە جوداکانی شیعر وێنەیەکی دی پێکدەهێنن کە وێنەی خۆیەتی، خودێك کە لە بنەڕەتەوە شیعر لە خزمەتی دایە و خۆیشی لە خزمەت وشەکاندایە، بەو پێیەی وشەکان دەتوانن دەلالەت بن لە ئەم، ئەمیش لە قالْبیان بدا و بیانخاتە سەر ئیقاعی شیعرەوە تا لە چالاٚیی شیعردا دوا وێنەی دروست بوو دەبینین کە خودی شاعیرە و دەڵێ:

من پیاوێکم لە هیچ

من پیاوێکم لە وەهم

چەند تنۆکێکم لە مۆم

چەند جێ پێیەکم لە بەفر لە سەحرا

خوێنێکم ڕژاو بێ دەلیل، بێ مەئوا. (9، ل65)

کۆتای شیعر زۆر جار ڕاستەقینەی دەرونی شاعیرە کە لە ترۆپکی بالاٚییەوە بەرەو شاردنەوەی منی ئاشکرا دەچێ، بەلاٚم بە کشانی شیعر و ڕوتبوونەوەی شاعیر لە خەیالٚدا، بەرەو بێ باکی دەچێ و دەگاتە ترۆپکی خودناسی و لە دامێنی شیعردا چڕی دەکاتەوە و دەری دەبڕێت. ئەزمونی شیعری هیواقادر لە خودییەتدا و لە بازنەی هەستیاری خۆشویستندا بە چەشنی ڕێبوارسیوەیلی تێکشکاو نییە، بەلٚکو ئەزمونێکی عەشق هەلٚگرتوی ئایندەییە، چرکەساتی شیعر کاتی گۆڕینەوەی بەردەوامی خۆشەویستییە بەبی نیشاندانی زەمەنی لە دەستچوون. لە شیعری(ڕۆژێك لەم شارە کچێکم خۆشەوێ) چرکەساتی سەرهەلٚدانی خۆشەویستییە کە پێویستی بە گوزەری کاتە بۆ چەسپاندن لە خودی خۆیدا، کەشێکی ڕۆمانسی فەراهەمبووی دێنێتەوە کە ناونیشانی شیعرەکە پێ تەواودەکات و بە سوڕی خۆی دەگەیەنێتەوە، بەلاٚم لە شیعری(کە با هەلٚیکرد نامەیەك بنێرە)دا شاعیر لە سەردەمی خۆشەویستی خۆیدا و هیچ ئاماژەیەك نابینرێت کە گوزارشت لە قەیرانی عەشق بکات، بەلٚکو بەردەوام لە پەیوەندی عاشقانەدایە.

بە شێوەیەکی گشتی بوونی عەشق لای هیواقادر پەیوەستە بە جوانییەوە، جوانی وەك ئەو چەمکەی کە سەرچاوەی هەموو بەهاکانە و لەوێوە شتەکان ماناوەردەگرن. لە نێوان هەموو ناشرینی و بێ بەهاییەکدا جێیەك هەیە هی جوانییە و پێویستی بە درك کردن و دۆزینەوەیە. هەندێ جار لە ناو شتگەلێکی مادی بچوك و یان ئاماژەیەکی پەراوێزدایە. کاتێك ئەوە دەدۆزرێتەوە کە هێزی عەشق بالاٚ بێت. عەشق لە مانا فراوانەکەیدا و دواتر تەسك بوونەوەی تابەردەم یار. دەسەلاٚتی عەشق بەخشێنەری چاوێکە بۆ فراوانی

ڕوانین و خۆشویستن بێ گوێدانە جیاوازییەکان، بێ سنوردانان و پۆلێنکردنی شتەکان. وەك ئەوەی عەشق لە سەرو موجیزەوە کار بکات و بەرپاکەری ئاسایشی ڕۆحی و پێدەری ئاسودەیی بێت. کۆمەڵێك لە بەها مرۆڤی و کلتوری و فەرهەنگییەکان پەیوەست دەکرێنەوە بە خۆشەویستییەوە و دەبنە پێکهێنەری بنەمایەکی پتەو بۆ خۆشەویستی و عەشق. ئەم عەشقە لە ڕێزگرتنەوە سەرهەڵدەدات و بەردەوام دەبێت تا دەگاتە ئاست ڕامانەکان لە جوانی داو قوڵدەبێتەوە تا وەرگرتنی مانای گەورەتر، ئەوسا شاعیر لەسەرو هەموو ئەمانەوە و وەك مرۆڤێك بڕوای تەواوی بە جوانی دەبێت و بە دیدێك لە جوانی دەڕوانێت(کە سەرچاوەی یەکەمی عەشقە) دەتوانێت دونیاو مرۆڤایەتی ڕزگار بکات. لە یەکێك لە چاوپێکەوتنەکانی کتێبی(ئەوەی دونیا ڕزگار دەکات جوانییە)دا، لە گرنگی جوانی دەدوێت و جوانییەکانی ئەفرێنراوی دەسەڵاتی یەزدان و جوانییەکانی خودی یەزدان بە دوو جەمسەر دەزانێ کە بێ ڕوانیینە یەکێکیان و درك کردنی، هەست کردن بەوی دیکەیان مەحاڵە، لەم بارەیەوە دەڵێت:(ئەگەر پێت وایە خودا خەلقکەری هەموو جوانییەکانە، ئەوا هیچ نەبێت دەبێت حورمەتی ئەو جوانییانە بگریت کە خودا خاوەنییەتی. یەکێکیش لەو جوانییە هەرە دیارانەی خودا ئینسانە، کەوایە حورمەتگرتنی ئینسان بۆ خۆی، حورمەتگرتنی داهێنانە جوانەکانی خودایە، دیارە ئەو حورمەتگرتنە تەنها ئیسان ناگرێتەوە، بەڵکە هەموو گەرد و بوونێکی سەر ئەم ئەستێرەیە و کۆی کەون دەگرێتەوە کە کاریگەری ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆیان لەسەر بوونی ئینسان هەیە)(10، ل150) هیواقادر دیدێکی سۆفییانەی هەیە بۆ عەشق و جوانی. جوانی شتێکە لای شاعیر جگە لەوەی دەتوانێ حورمەتی شتەکان بپارێزێت، هاوتا دەبێتە بۆتەیەکیش بۆ توانەوەی بەها مرۆییەکان. ئیبن عەرەبی گەورە سۆفی ئیسلامی لە نێوان عەشق و جوانی دا پەیوەندییەکی پتەو دروستدەکات، پێی وایە عەشق بەهایەکی سەربەخۆی نییە بە تەنها، بونیادنەری عەشق جوانییە. دیدگای ئەم سۆفییە تەنها لە ڕوانگەی ئیسلامەوە نییە، بەڵکو عیرفانیەتێکە خودا بە جوانترین دەزانێ و عاشقانی دەیپەرستن و دەیکەنە مەعبود و مەحبوب و مەعشوق. لەبەرامبەر ئەمە دا بەوهۆیەوەی سەروکاری لەگەڵ مرۆڤ دایە، ئەویش بە جوان دەزانێت، چونکە دروست کراوی یەزدانە و بە جێگری خۆی دایناوە لەسەر زەوی. کاتێکیش یەکێك جێگری ئەو خالقە جوانە بێت، پێویستە جوان بێت وەگەرنا ئەو شوێنەی پێ ڕەوا نابینرێت. لێرەوە خودا ئافەریدە و جێگری خۆیی خۆشدەوێت، ئەوانیش خودا و دواتریش لە سوڕێکی بازنەیی دا بەندەکانی خودا.(1، ل134)

وێنەی عەشق لە شیعرێکی دا بە ناوی(خودایە، ئەم دڵتەنگییە تا کەی)(9، ل62) وێنەیەکە جودایە لە دوو شاعیرەکەی دیکە، ڕوانینێکی تایبەتیە و هەڵقوڵاوی ئەزمونێکی خودییە. لەو شیعرەدا شاعیر لە نێوان مەگ و ژیان دا خۆی و تەنهایی شکدەبات . چرکەساتی هۆنینەوەی شیعر دڵتەنگییە و دوولێ لە نێوان سنورە بە یەکداچووەکانی مەرگ و ژیان دا، خۆی بە هەڵواسراوی لەو نێوەندەدا ماوەتەوە و توانای جیاکردنەوەیانی نییە. ئەم دوو چەمکە بەیەك چەمك دەزانێ و دەیەوێ جوانییە بچوکەکانی پێ ببەخشن کە بەختەوەری گەورە بۆ شاعیر دێن. لێرەوە کۆمەڵێك وردە وێنە دێنێت، وێنەی ئێستاتیکی کە پڕن لە هەست و جوڵە و بزاوتن، لە دەنگ و ڕەنگ. لەم وێنانەدا شاعیر سیفات دەبەخشێتە هەر شتێك کە جێگەی تێڕوانین بێ لەلای ئەو، لەوێشەوە دەیەوێت ژیان و مەرگ ئەو سیفەتانە ببەخشنە ئەم کە وەستاوە بە تەنها لە ناو دردۆنگی داو توانای دەربازبوونی نییە لێی:

پڕمکە لەنوور ئەی مەرگ، ئەی ژیان/ پڕمکە لە و غەزەبەی کە خەیاڵ دەیگرێ لە شێتی/پڕمکە لە ئاوی دەرپەڕیوی نارنج/کە ئاو دەزنێتە سەر شوشەی نیگای چاو بۆ خەیاڵ/ پڕمکە لە دەنگی تەقینەوەی خونچە، پڕمکە لە دەنگی تروکاندنی گەڵا ...

پڕمکە لە ئازاری شەق بردنی هەنار/ لوتم پڕکە لە بۆنی بغورد، لە کزەی مۆم، لە بۆنی بەی/ تازە من سەرفی نەزەر لە عەشق ناکەم عەشق بە تەنهایی ناوێرێ/ چ تنهاییەکە عەشق خودایە/ چ تەنهاییەکە ژیان، چ تەنهاییەکە مەرگ(9، ل63)

ئەو وێنانە هەمووی لە خزمەت نیشاندانی چرکەکانی عاشق بووندایە، گەرچی تا کۆتایی شیعر لە عەشق نادوێت، بەڵام دوابەدوای وێنەکان و داواکردنی ئەو هەیەجان و جوڵە و گومانە لە ژیان و مەرگ، ئەوسا عەشق دێنێتە ناو شیعرەوە و لەگەڵ مەرگ و ژیان دا بەهۆی تەنهاییەوە بەیەکیانەوە دەبەستێتەوە. ژیان تەنهاییە، مەرگ تەنهاییە، لەو نێوانەدا عەشق هەیە کە سەروەری هەموو شتەکانە ئەویش دیسانەوە تەنهاییە و ناتوانێ ڕەهات کات لە تەنهایی، چونکە خودی عاشق سوهراب وتەنی(هەمیشە تەنهایە).

خودییەتی دلاوەر قەرەداغی تەنها خودییەکی پەتی نییە، بەڵکو سەکۆیەکە بۆ ڕوانین لە خودەکانی نزیکی، هەر ئەمەش دەبینین زۆرترینی شیعرەکانی پێشکەشی ئەو دۆستانە کردوە کە پێویستیان بە گێڕانەوەی خۆیانە و ئەم دەیانگێڕێتەوە، خودییەکانی لە گەڕانەوەی نێو یوتوپیاکانی دا دەردەکەوێ کە دواتر بە درێژی لە بارەیەوە دەدوێین.

دەڵێی لە زەریاوە هاتوم

دەڵێی لە باخچەوە

لە ئێوارەی تەڕی شەقامەوە

لە داڵغەی گەیوی بەهێیەکەوە(3،ل 223)

خودییەتی دلاوەر پڕە لە ساتی هەستی، بەوەدا لە سیوەیلی خۆی جیادەکاتەوە هەستیانە و ڕۆمانسیانە باری ڕۆحی خۆی دەگێڕێتەوە و پێویستی بە فکر و فەلسەفە نییە، لە کاتێکدا سیوەیلی لەگەڵ باری خۆیدا، باری هزری و گۆڕانەکانی ئەزمونیشی دەگێڕێتەوە. هەروەها هیواقادر خود بە هۆی زمانی بەوێنە و هونەری شیعرییەوە لە ئاستێکی باڵای هەستی دا دەگێڕێتەوە. ئەوەی زۆر بەرچاو بێت لە خودێتی ئەم سێ شاعیرەدا ئەوەیە، لە پاڵ جیاوازییە بەرچاوەکانیاندا لێکچونێك هەیە ئەویش بەبەهاوە ڕوانینە بۆ خود و کۆنتاکتی بەردەوامە لە نێوان خۆیان و دەنگی دڵیاندا. ئەمان لەگەڵ هەموو باسکردنێك و فراوانکردنی پانتایی شیعر بۆ بابەتە مرۆیی و کۆمەڵایەتی و هەستییەکان، بەردەوام دەنگی خود ئامادەگی هەیە و مینبەرێکی پێ بەخشراوە، تا خۆی بگێڕێتەوە.

خودییەت و پەیوەستکردنەوەی بە عەشقەوە لە شیعری قەرەداغی دا، سەرەتا وێنەیەکی کاڵەوە بووە، لێ ڕامانی وردیش ناتوانێ سنورەکانیان لێك جیابکاتەوە. بەڵام دواتر بەهۆی وەستانی زۆری ناو زەمەنی شیعرەوە، هەست بە عەشق دەکرێ. ئەو کاتەی شاعیر بگۆیە لە تێکستەکەدا، ساتێکە شکستێك ڕوینەداوە لە عەشقدا، بەڵکو دەمی پەیوەندکردنی عاشقانەیە، خۆشەویستییەکە ئارام و بەردەوام لە شیعردا دەردەکەوێت و دەبێتە چینێك هەستیی ناسك و ڕوی شیعر دادەپۆشێت، خۆشەویستی دەدرێت بە ئاشنایان و دۆستان و هاوڕێیان، عەشقیش(بە ئەو) وەك نادیارێکی شعری ئامادەگی دەبێت لە دیوانەکاندا.

خۆشەویستی و عەشق لە خودەوە دەدرێت بەهەر شتێك و کەسێك، هەمیشە سادەیە، عاشقە، بەلاّم تێڕاماو و تەنها. بۆ دەرخستنی هەر بارێکی خۆی کە بەردەوام یا منداڵییە یا تەنهایی وەیانیش عاشقی، وێنەی کوردانەی زۆ ناسك دێنێتە شیعرەوە بە دەربڕینێك تا زۆری و فراوانی ئەو بارە لە خۆیا یان شتێکی پەیوەست بە خۆوە نیشانبدات وەك(جمەمدێ لە منالّی، پڕ پڕ بێ لە لێزمەی هەنسك، پڕپڕ بێ لە هاژەی چاك و چۆنی، شەلاڵ لە کرانەوە، تەنراو بە چاوەڕوانی، تژی لە لە ڕۆژبوونەوە، سیخناخ بە مین، لێوان لێو لە تەنیایی، لێوڕێژ لە ژنان زیرکردوو، تا ئەو پەڕی وەڕس بون، پڕ لە گڤەی تەنیایی، پڕاوپڕی ڕوانین...) هەموو ئەم دەربڕینانەو زۆری دیکەی وەك (لۆژ لۆژ، کاڵ کاڵ، تەڕ تەڕ، سپی سپی) بەکاردێنێ تا مەبەستی پڕاوپڕ بپێکێت و ببێتە هۆی نیشاندانی ئەو برە زۆرەی هەست و ئیحساسی بەرامبەر بە ژیان و یادەرەوەری و کەشە سۆزداری و ڕۆحانییەکانی.

لە شیعرێکی دا دەڵێت:

لە عیشقا.... هەڵدەلەرزم

لە عیشقا....خەریکە ڕەق ببمەوە

لە عیشقا....دووگیانم بە ترس

لێوڕێژ.... لە مردن

لە عیشقا....شەلاڵم لە نهێنییە جوانەکان

لرفەم دێ لە پەشیمانییە چکۆلەکان (3، ل80)

لە عەشقدا شتە واتاییەکان بەرجەستە دەکات و وێنەی تاك بەرهەم دەهێنێ، بە پڕی عەشق نیشاندەدات و وەك هەواڵێك باری خۆی ناگەیەنێ و تەنها بڵێ عاشقم، بەڵکو باری خۆی لە عەشقدا دەگێڕێتەوە کە پڕە لە ساتی هەڵچوون و بزاوتن و گەرمی و ساردی و هەموو شلۆقییەك کە دەبێت عاشقێك هەیبێت.

ئەگەر بمانەوێ ئەزمونی هەر سێکیان نیشان بدەین لە خودییەت و عەشقدا، پێویستمان بە جیاکردنەوە و هێڵکارییەك دەبێت وەك لەلای خوارەوە دەبینرێت:

ئاڕاستەی هێڵی شیعری سیوەیلی، بەهۆی هەستە خودییەکانییەوە لە هەڵکشان و داکشانی بەردەوامدایە، ئەو کاتانەی لە ڕێگایەکدا بەتەریبی لەگەڵ بابەتێکی زۆر خودیی دا ڕێدەکات، چاوەڕوانی لێدەکرێت بە هەمان ڕیتم بگاتە خاڵێك کە بۆی ئاراستە کراوە، بەلاّم بەر لە گەشتن ئاڕاستەکەی دەگۆڕێت و دژبێژیانە ڕوودەکاتە خاڵێکی تر و گوزارشتەکانی بە ئاقارێکدا دەبات، تا تەواو پەشیمانی خۆی دەربڕێ لە ئاست هەر وتنێکی پێشینەیی دا. ئاوێتەیی پەشیمانی و خۆشەویستی، هاوتا ڕاڕایی لە نێوان هەڵبژاردن دا، وادەکات هێڵەکان بە پەرشی ئاڕاستە بکرێن، تۆنەکانی دەنگی لە یاریکردنێکی بەردەوامدا بن، ئەمەش دەبێتە هۆی ترازانی شیعری وتراو و وتنی وێناکراوی زەینی خوێنەر، سەرەنجام خۆدانە دەست شەپۆلی شیعری بێ چاوەڕوانکردنی ئەوەی کە دەبێت

بوترێت. لێرەوە شیعری ڕێبوار سیوەیلی دەبێتە پانتاییەکی فراوان کە تەوژمەکانی وێنە و بەرزی و نزمی ڕیتم دەستییان هەیە لە دروستکردنی دا و خوێنەر لەگەڵ خۆیاندا دەبەنە نێو زەمەنە جیاوازەکانەوە بێ ئەوی بیەڵێن بێزار ببێ لەو جوڵە و بزاوتنە.

جیاواز لە سیوەیلی شیعری دلاوەر قەرەداغی ئاڕاستەیەکی دیار و چەسپاوی هەیە، زەمەن ئێستایە و ڕابردوو. هێڵی شیعری بە دوو ئاڕاستە کاردەکات. لە ئێستادایە و تەریبە لەگەڵ خودی گێڕانەوەدا، یاخود لە ئێستاوە بەرەو ڕابردوو شۆڕدەبێتەوە و لەوێوە سنوری شیعریی فراوان دەکات، بە یەك ڕیتمی ئارام دەنگی دەردەخات. سەدای دلاوەر بەردەوام ئارامە گۆڕانی زەمەن و لە دەستدانی شتو کەس و نەهامەتییەکانیش، لەو ئارامییەی کەم ناکەنەوە، ئەگەرچی تۆنەکەی خەمبارو حەسرەتئامێز نیشاندەدات، بەڵام نابێتە هۆی تۆڕەکردن یان بێزاربوونی.

هیواقادر ئاڕاستەی شیعری فرە زەمەنە بە چەشنی سیوەیلی ، بەڵام بەوەدا لە سیوەیلی خۆی جیادەکاتەوە، هێڵی گێڕانەوە بەردەوام لەگەڵ خود دایە و زەمەن لە شیعردا دەچەسپێت و تەك ڕێڕەوی لە دەقێکدا دێنێتە ئاراوە، ئەمەش شیعرییەت لە ناو خودی خۆیدا ڕادەگرێت لە بەردەم ئەزمونێکی تەواو کامڵ بوودا کە لە دوا قۆناغ دایە بۆ بونە وێنەی شیعری. ڕیتمی هیوا بە شێوەیەکی گشی نەرمە، بەڵام لە هەندێ جیگەی پڕ لە سۆزدا تۆنەکەی بەرزتر خۆ دەنوێت و گێڕانەوەکان ئاڕاستەیەکی کەمێك خێرا وەردەگرن بۆ دەربڕینی خوێتی.

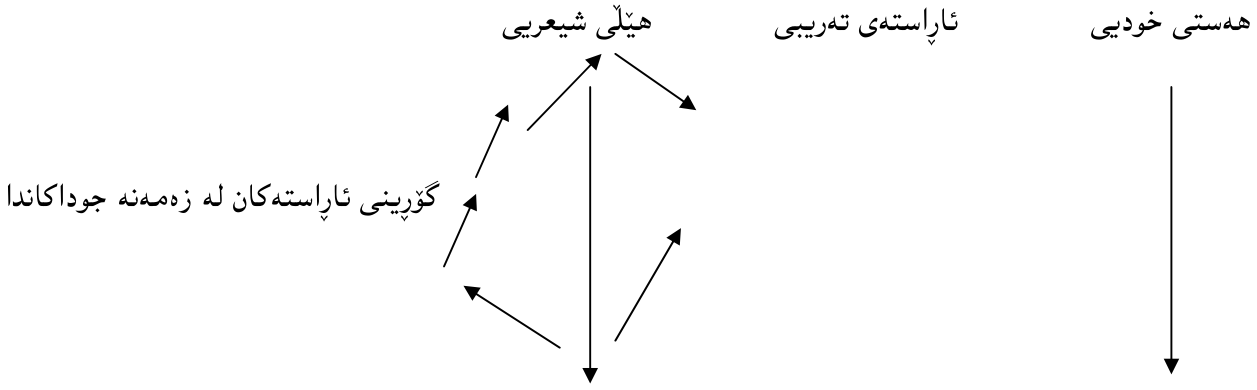

هێڵکاری خودییەتی شیعری ڕێبوار سیوەیلی

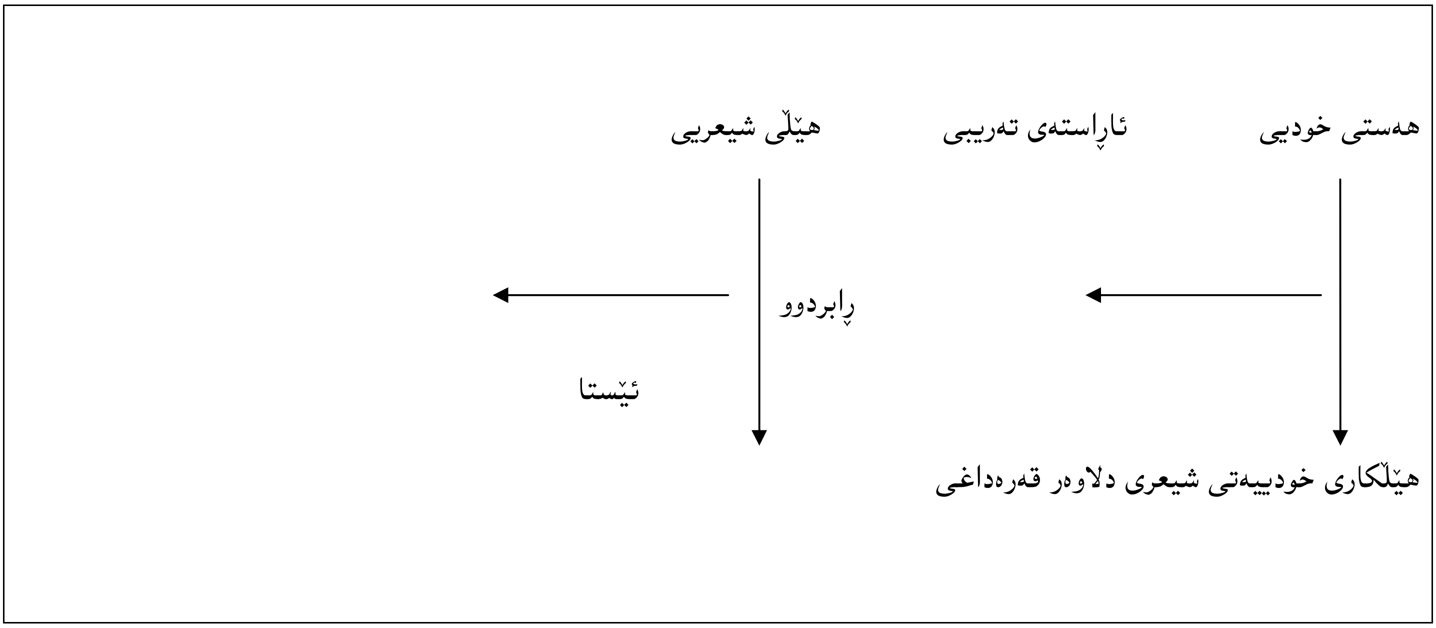

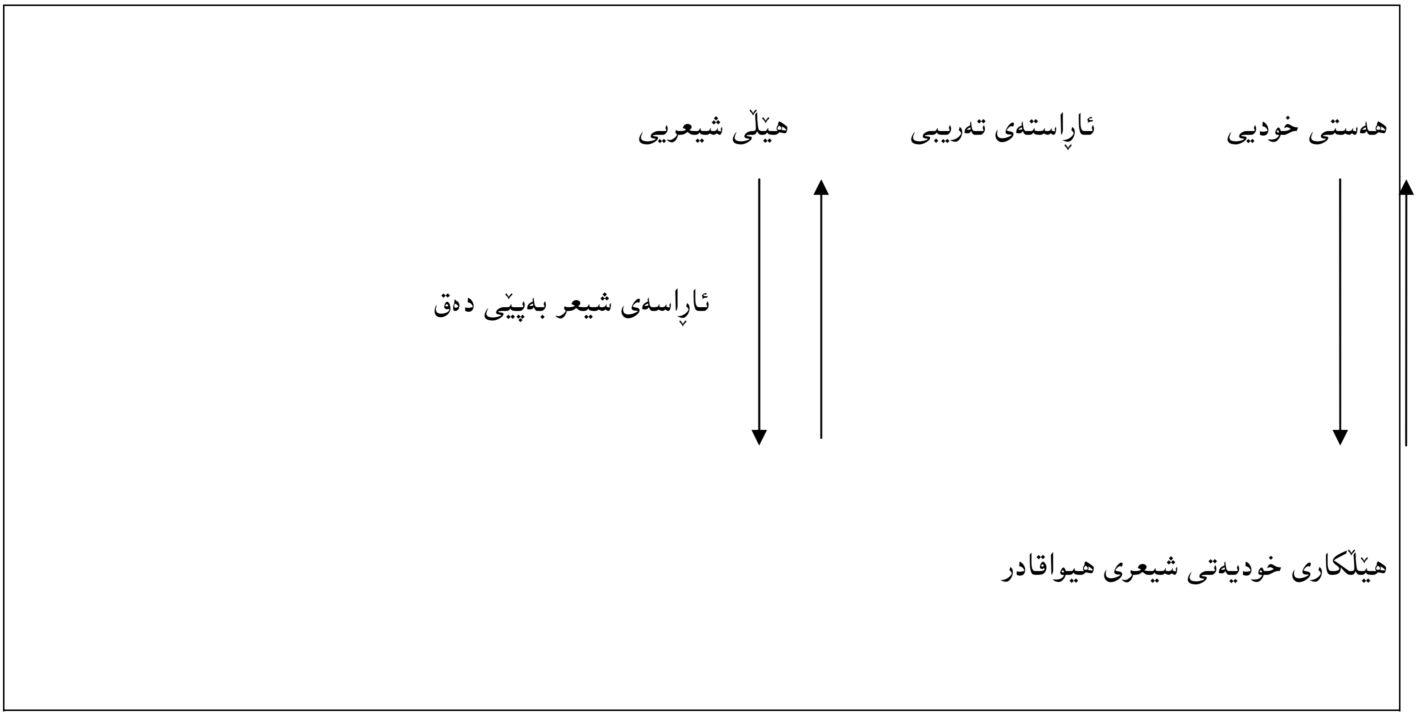

هێڵکارییەکانی لای سەرەوە نیشاندەری جیاوازبوونی هەرسێ شاعیرە بەهۆی هەستە ناوەکی و هۆکارە دەرەکییەکانی ناو ژیانیانەوە. جیاوزییەکان لە ناخەوە سەرهەڵدەدەن و شیعرییەت دەگرنەوە و لە ڕیتم و تۆن و هەڵکشانی شیعردا خۆی دەبینێتەوە. ئەمە وەك جیاوازی وەك نزیکایەتیش هاوشێوەیی ئەم سێ شاعیرە گەڕانەوەیە بۆ ڕابردوو بە هەموو ماناکانییەوە، لە ڕابردووشدا بۆ سەردەمێك کە منالییەکانی ئەمانە. هەرسێ شاعیر بەجۆرێك خۆشەویستییان بۆ منداڵی هەیە، بە دوای ئاوێزەی منالێیەوەن تا بە چاوێکی ڕەنگاڵەوە ژیان ببین، خەون دەبیننەوە خۆیان لە کۆلانەکانی منالێدا دەدۆزنەوە و لەوێوە دەست دەکەنەوە بە ژیان لەدوای

هەموو ماندووبوون و بێزاربوونێك قومێك ئاو لەو كۆلانە باریكانەی منالێدا دەخۆنەو و وێنە پەرتبووەكانی خۆیان لەوێ بەیەكەوە دەنێنەوە و خۆیان دەدۆزنەوە. گەڕانەوەی مندالی بە پێی زانایانی دەروونناسی (دوو مەبەستی تێدایە، یەكەمیان هەڵاتنە لە بارودۆخی ناهەمواری كەسەوە بەرەو دواوە بۆ قۆناغێكی بەسەرچووی تەمەن، كە تیایدا هەستی بەسۆز و خۆشەویستی و بایەخی پێویست كردووە. دووەمیشیان بژاردنەوە و بەسەركردنەوە و دووبارە پێداچونەوەی قۆناغێكی تەمەنێكی بەسەرچووی كەسە، كە لە كاتی خۆیدا وەكو پێویست بەسەری نەبردبێت و لەزەتی خۆی لێ نەدیبێت).(7، ل8) خالێ یەكەمیان بە جۆرێك لە جۆرەكان سیوەیلی و قەرەداغی دەگرێتەوە، خالی دووەمیشیان هیواقادر بەتایبەت لە شیعری(منالێم بەنەوە)دا.دواتر هەریەكەیان و لە شوێنی خۆیان دا قسەیان لە بارەوە دەكەین.

كاتێك ڕێبوار سیوەیلی بۆ مندالی دەگەڕێتەوە ، بریتیی نییە لە تەنها هەستێكی قوڵ و پڕ خۆشەویستی بۆ ئەو ماوە و تەمەنە و تا بیەوێ بەهۆی هێنانە ناو تێكستەوە ڕۆمانسییەت بنەخشێنێ، بەڵكو گەڕانەوەی بە فلاشباگ دەبێت لە شیعردا. دەگەڕێتەوە بۆ ساتێكی واقیع كە مندالی ئەوی تێدا گوزەراوە، مەودای خەیاڵ تەنگ دەبێ و شیعر ناتوانێ ئەندێشەی مندالییەك بكات كە شاعیر دەیەوێت هەیبێت. لە بری خەیاڵ زمانی یادەوەری دێنێتە گۆ و تۆماری منالییەكانی لە پەرتوكی شیعر دا ئەنجامدەدات .

لە ئۆكتۆبەردا دەوەستم و دەگەڕێمەوە بۆ منالی

بەردەم فرمێسكەكانی دایك

بەردەم موسوڵمانییەكانی باوك

كە هەرگیز قورئان و دیوانی مەحوی لێك جیانەكردەوە (5، ل42)

وەك مەودای خەیاڵ تەسك دەبێتەوە لە بەرامبەری دا زمانی شیعر پتەو دەبێ و دەلالەتەكان قوڵ دەبنەوە بۆ ئەم منالی نیشاندانە و لە ڕێگایەوە پەسنی دایك و باوك و خوشك و هاوڕێ و هەموو ئەو شتانە دەكات كە جیهانی بچوكی مندالێك پێدەهێنن و بە چاوی گەورانەی ئێستاوە شۆڕدەبێتەوە بۆ بچوكی ئەوسا، پەی بە هەموو نەزانراوەكانی ئەوسا دەبات و لە ڕێگای زمانێكی ئاوەڵناوییەوە ئێستا دەخاتە ڕوو.

كاتێك دەیەوێ بگەڕێتەوە بۆ ئەو جیهانە هەبووە، كە لەگەڵ تاكەكاندا تێیدا ژیاوە، ناچێتەوە بەردەم خودی خۆیان، بەڵكو دەڕواتە لای ئەو سیفەتانەی كە وێنەی ئەوانیان لای ئەم نەخشاندوە(فرمێسكی دایك، موسڵمانی باوك، میهرەبانی خوشك، هەڕەشەی فەڕاشی مەكتەب) وەك ئەوەی یادەوەری ئەستەم بێت بە لایەوە ئەمانە فەرامۆش بكات كە بونیادنەری ڕوانینی ئەم بوون بەسەر ئەو جیهانە دا(ژووری زیندەوەرزانی، حوجرەی تاریك) ئەمانە هەمووی وێنەی لێكترازاوی زەینی ئەون كە سەرجەمییان نیشاندەری كەشێكی منالی دۆستانەی شیعرین، كەشێك كە ڕوانینی منالێك پێكیهێناوە و گەورەی هاندەدات تاكو خۆی بدزێتەوە لە ئێستای و بێتەوە بۆلای خالی سەرەتا بۆ فەرمانی یەكەم فێربوون(اقرء).

منالّی تەنها لە خودییەتدا ڕەنگ ناداتەوە و ئاوێتەی ئەزمونی تاکەکەس نییە لەلای ڕێبوار سیوەیلی، بەڵکو لە جێیەکی دی دا بابەتێکە و پێویستی بە خوێندنەوە و لێڕامانە و پرسیارێکە و وەڵامەکەی شاعیر توشی گێچەڵی شیعری دەکات. ئەمە لە یەکێك لە کورتە شیعرەکانی دا بە ڕوونی دارە:

ئاخ منالّی!

چ نیشتمانێکی بێ سنوری

بەهەر لادا سەیرت دەکەم

بە جەندەرمەی گەورەبوون دەورە دراوی (5، ل156)

منداڵییەکەی دەبێتە هەبوویەکی گشتێنراوی قسە لەسەرکراو و پەیوەستی شاعیرناکرێتەوە و گۆڕان لە ناخدا هەڵدگرێت و لە کاتەوە دەبێت بە شوێن و بەرامبەر بە واتای گەورەبوون دادەنرێ، گەورەییش لە کاتەوە دەبێت بە کەس، بە واتایەکی تر منداڵی شوێنێکە و زادگای شاعیرە و سەنتەری مانەوە دیاریکردنی شوناسە و لە باوەشگرتنی تاکە و هەڵگری خەسڵەتی نیشتمانە. بەڵام بە بێسنور، ئەم نیشتمانە بە وەهمی گەورەبون دەورە دراوە سنوری نەبووی بۆ دیاری دەکرێ و گەورەیی کە (هێزی)کەسە دێتە وێزەی نیشتمانەکە(منالّی) و لە کاتێکی نەزانراو دا شالاّوی بۆ دەبا ودەیکاتە موڵکی خۆی. لێرادا گەورەیی کە کەس بووە دەبێتە لێسەنەرەوەی ماناکانی نیشتمان و نیشتمان تەنها وەك سنورێکی بێ مانا دەمێنێتەوە کە گەورەی خۆیی تیا دەسەپێنێت و خەسڵەتی خۆی دەداتێ و دەیکاتە هاوڕەنگی خۆی...

منداڵی لە شیعری هیواقادردا لە شێوەی خالێکی دوورە دەستدا دێتە گۆ و لە شیعردا دەبێتە نیشاندەری پرنسیبەکانی ژیانێکی خەیالّی ماوەیەکی تەمەن، ئەم ماوەیە زەمەنی خۆشی و ئارەزوو و سادەییەکانی ئەمە کە هەنوکە بەهۆی لە دەست دانییەوە، نەتوانین بۆ چنگکەوتنەوەی، پەلوپۆی خەیالّی درێژتر دەکات تا بتوانێ بیگرێتەوە، ئەوەی کە زیاتر ئەم سێ شاعیرە لەم تەوەرەی منالّییەدا خەمباردەکات، ئەو لەدەستچونە مەعنەوییەیە کە وەك ئەوەی ناتوانرێت بە دەست بهێنرێتەوە لەگەڵیشیدا هیچ شتێك جێگای پڕناکاتەوە، هاوکات تەنها بە مەعنەوی بوونی ئەو شتەنیە کە دەستکەوتنی ئەستەم دەکات، بەڵکو بەسەرچونی ماوەیەکە لە پلەبەندی ژیاندا تایبەتە بە کاتێك و لەگەڵ تەواوبوونی سوڕی خۆیدا، بەهیچ جۆرێ ناتوانرێ وەگێربهێنرێ و وەك دڵۆپێك ئاو ڕۆدەچێتە زەوی ژیانی تاکەوە، تەنها لەڕێگای یادەوەرییەوە دەتوانرێ بهێنرێتەوە بەردەم خود. لە شیعری (یوتوپیا)دا چەمکی منالّی لای هیوا بەهۆی وێنەی زەینی دەست پێگەشتوەوە دەستنیشان دەکرێت، لەم شیعرەدا بەهۆی وشەی منالّیەوە پێدەنێتە ناو شیعرەوە(منالّیم بەنەوە، منالّیم بەنەوە دەستی خۆم(10، ل51)و بە دەربڕینێکی داواکارییانە دەستپێدەکات. وێنەی منالّی شتێکی بەرجەستەی لێسەندراوە، نەك وادە تەواوبوو، کاتێك بەم گەورەییەوە بە هەستی منالاّنەوە ورك دەگرێت و خۆی بێ توانایی لە ئاست ئەو زەوت کردنەدا ڕوی دەمی دەکاتە ئێمە و ئەوانەوە بە گومانە لەو لەدەستدانەوە و دەیەوێ بیدرێتەوە، لە ئەگەری دەستکەوتنەوەدا، منالّی بەشێوەی هەیکەلی، ئەوسا دێتە ناواخنی منالّی و پڕاوپڕی ئەو زەمەنە داواکاری هەیە، تا ئەو مانایە بەرجەستە بکات کە بڕیوەتی و ئەو مانایەشی بخاتە سەر کە لە زەینی دایە بەرامبەر بە منالّی. دوای ئەوەی منالّی دەدەنەوە

ئەوسا دێ و دەڵێ دەی وەك منالێك ئامادەم كەن و بەر لە ناردنە خوێندنگە ڕێكم خەن، بەس كردارەكانم بەخۆم بسپێرن خۆم بڕیاردەدەم و یاخیانە ڕێگای خەیاڵ دەگرێتە بەر و خۆی دوور دەگرێت لەو یاسا چەسپاوانەی كە دەبێت منالێك پەیڕەوی بكات. بیرێكی پەنهانی لەم منالی دۆستەی شاعیردا سەردەردێنی (ئازادبوونی بیری منالی)دوای ئەو سنوردارکردنەی دەیەوێ ئێستە مەراقی خۆی بڕژێت و بەهۆی خواستەكانیەوە ڕزگاری بێت لەو سنوردارییەی منالی، واتە بەهۆی ئەم منالییە وێنەكراوەوە بتوانێ منالی ڕەسەنی واقیعی ئازاد بكات.

خوێندنەوەی هیوا بۆ مامۆستا و قوتابخانە و كتێب، لە سنوری منالی دایەو لە ڕوكاری ترازانێك دەدوێ كە لەنێوان منالانی ئەوسا و قوتابخانە دا هەبوو، چونكە پەیامداری و پرۆگرامێكی زانستی دیاریكراو و لۆجیكی ویستویەتی منالێتی منالەكان ڕام بكات و خەیاڵیان بخاتە ژێر سنوری خۆیەوە. زۆرێك لە نوسەرانی ئەم نەوەیە هەمان هەستیان هەیە بۆ مەكتەب و خوێندن..

ئەزمونی ئەم شاعیرانە لە منالیەكاندا لێك نزیكن، بەوپێیەی دەیانەوێ بگەڕێنەوە بۆی و بەردەوام لە زەینیاندا ئامادەیی هەیە، لە شیعردا سەدایان دوورە لەیەك، هەریەكەیان دیدی جیای هەیە لەسەری. نوسەری كورد بە جۆرێك خۆشەویستی هەیە بۆ منالی بەلاَم بە شێوەی جودا، شاعیرێكی وەك بەرزان هەستیار كە باس لە خەمی لەدەستدانی منالی دەكات، بە جۆرێك دەینووسێتەوە كە بە تەواوی ئومێدی لەدەست نەداوە بۆ بە دەستهێنانەوەی، بە قەتعی باسی ناكات، لە ڕێگای وێنەی دوو ئاژەڵەوە پەسنی دەكات و سیفاتی ئەوان دەبەخشێتە منالی و گەورەیی و لە نێوانی دا هەولی بێ هودەی غەمبارانەی خۆی دەردەخات

ڕای كرد لە دەستم وەك تانجی، منالی تێی تەقاند، وەك كیسەڵ دوای كەوتم (2، ل91) ئەم وێنەیە وەك وێنەی سێ شاعیری باسكراو نییە لە فەزایەكی جوداوە هاتۆتە بوون، فەزای غەمباری نیگەرانی و لە دەستدان، لە ناو پرۆسەی ئەو سالە نیگەرانیە دا منالی گۆشەیەكی هەیە نەك پێناسێكی تەواوی بۆ كرابێ.

هیواقادر لاسارانە منالی خۆی دەباتەسەر دەیەوێ بە ئەزمونێكی گەورانەوە بەرەومنالی بڕواتەوە و لەوێوە هەموو خەمەكانی یەكەمین منالی لە دووەمین منالی دا كە دەیدەنەوە بهێنیتە دی، چونكە ئیدی ئەم منالیە هەمان ئەو منالییە نیە كە هەیبووە.

وێنەی منالی و سەردەمی سەرەتای تەمەن لای قەرەداغی دەبێتە كۆنترۆڵكەری هەموو وێنەكان لەسەرو مەبەستی شیعرییەوە دەڕوانێتە مەبەستەكان. دلاوەر ئەزمونێكی تاك شێوەی ئەدەبیاتی كوردی دەخولقێنێت و دەبێتە شاعیری مندالی. بە وشەگەلێك زمانی نوسین دەخاتە گەڕ كە ببنە دەرخەری ئان و ساتی منالی و لە هەموو گەورەییەكانی ئێستە ڕەهای بكەن، ئەمەش لەو شیعرانەدا بەڕوكار پیشتگوێخستنی ئێستایە لە پێناو دەرخستنی گرنگیدانی بە ڕابردوو، ڕابردوو لەو چوارچێوەیەدا كە منالییەكانی شاعیرە و بە خەونەكانیەوە پەیوەستە. ئەو ئێستا ڕەتناكاتەوە كاتێك بۆ منالی دەگەڕێتەوە، چركەساتی دەستپێكردنی ئەم سەفەرە، كاتی گەورەی ئەمە، واتە گەورەبونی ئەمە وادەكات منالی بهێنێتەوە بەردیدەی، ئەگەر ئێستا جێگەی سەرنج نەبوایە خۆیی لێ غافڵ دەكردو پرۆسەی خەون و باسكرن لە ناو ئێستای منالی دا دەبوو نەك گەورەیی، بەلاَم دلاوەر ئێستاشی گەرەكە بەو پێیە دەلاقەیەكە دەڕوانێتە كۆلانێ كە منالی ئەمی تێدا وەستاوە.

دلاوەر منالی گرێ دەداتەوە بە شوێنەوە، ئەو شوێنە کوچە وکۆلانە، پێناسێکی قولی هەیە لە مەعریفەی شاعیردا، کۆلان وەك نیشتمانەکەی سیوەیلی باسکرا، شوێنی بەسەربردنی مندالییە، مەودای کۆکردنەوەی دراوسێ و دوکاندار و منالانی دۆستە. کۆلان هەلچوونی واتایی وەردەگرێت بە سیمبولی مانەوەی ڕۆحییەتێك دادەنرێ کە کەنالێ پەیوەندیە بچوك و گەورەکانە لە سنوری پەیوەندی داردا. کۆلان یەکەمین جێگەی هەلهێنانی چاوی ئەمە بە ڕووی دونیادا، ئەم کۆلانە بونبەست نیە و دەچێتەسەر کۆلانەکانی دی، ئەمە کۆلانێکە منالانی چەتونی تێدایە لێرەوە شاعیر دەچێتە کۆلانەکانی دیکەی شار و کۆلانە و کۆلان شار لە شیعردا دەپێوێت، لە ئاستێکی قولی شیعر دا شار(سلێمانی) دەکاتە مەنزلگای یادە کۆن و نوێکانی و ئاشنایان و دۆستان بەسەر دەکاتەوە.

لە وشەی منالی چەندین واتا دادەتاشێ تا لە ڕووە جیاکانەوە لێی وردبێتەوە تاك سەرنجی نەبێتە منالییەکی یەکڕوو نیشاندراو(منالییەکی سەرتاپا تەڕ، منالانی ڕەنگاو ڕەنگی گەڕەك، منالتر لە تەلێ گیا، منالتر لە قومێ ئاو، لە خواردنی سێوێکی مزر، تۆ هەمیشە لە ڕەنگ و منالییەوە هەلدەکەیت، گالگۆلکێی منالی.....).

کاتی لەدەستدراو لە شوێنێکدایە کە کۆلانە، مەنفای کات لە ئێستا دا دەبێتەهۆی گرنگی لەدەستدانی شوێن، چونکە بەهای شوێن لە پەیوەست دا بوو لەگەل منالی دا، کاتێك منالی لە ناو دەچێت بەهۆی سەپێندراوی زۆرەملێی گەورەبییەوە، ئەوسا شوێن بە تەنها ناتوانێت ڕۆلی خۆی بگێڕێت و ماناکانی کال دەبێتەوە و وەك شوێنی نیشتەجێبون ئاسای دەبێتەوە نەك وەك فەزای منالی تیا بەسەربردن. لە ئاستی بالای وێنەکراوەوە دێتە ئاستی مانای فەرهەنگی.

منال وەك تاك، تەوەرەیەکی گرنگی لێڕامانەکانیەتی، منال بونەوەرێکە، بزۆکە، لاسارە، خەیال پەروازە، ئەندێشە ڤانە، لە وێنەی گشتی دا، لە وێنەی تایبەتیش دا بە پێی پێگەی شیعر ڕۆلی دەدرێتێ.

ئەو یادەوەرییەی کە ئەم بە چاوێکی گرنگەوە لێی دەڕوانێت، مەرج نییە ئەو منالییە بێ کە ئەم باسی دەکات، وەها جوان بووبێ، کەشی شیعری و هەستیاری مەنفیبوونی ڕۆح وادەکات کە بەو جۆرە شاعیر لە منالی بدوێ. ئەدەبیاتی کوردی لە جۆرە زیادە ڕەویانەی فرەیە. نالی لە غوربەتدا دێت بەرامبەر بە پوچدانانی مەنفاو فەرامۆشکردنی، وێنەیەکی یوتۆپیایی سەرزەمینێك دەکێشێ کە تێیدا ژیاوە. جگە لە جوانکردن و پیرۆزاندنی شارەزوورو سلێمانی کە دەکرێت برێکی کەم هەقیقەتی تێدابووبێ، کە باسی حوجرەکەی دەکات بە پیرۆزترین جێگەی زەوی دەدااتە قەلەم، ئەگەر ئاگاداری مێژووی بەرلەنوسنی شیعرەکەی نەبین ئەوا بڕوادێنین بە جوانییەکانی(هەرچەندە لە هەردوو ئاستی ڕوکار و ڕۆچوونیشدا جوانە) بەلام ئێمە بەر لەمەنفاو لە ناو هەقیقەت دا ئاگاداری شیعری حوجرەکەیین.

مەنفای ڕاستەقینەو دووربوون لە شوێن و هەستی لە دەستدانی هەمیشەیی، وەها شیعرێکی پێدەنوسێ، ڕەنگە تەنها ئاستی شیعری نەبێ، بەلکو بڕواهێنانی بێت بە جوانییەکانی ناو ئەو ناشیرینیانەش کە لە نیشتمان و لە شوێنی لە دەستچوودا هەیبوو، شاعیر لە نەبوندا بۆ بوون دەڕوانێ، بونێك کە ناکرێت خودی شاعیر بە جوانی لێی نەڕوانێت و ستایشی جوانییەکانی نەکات.

بە چەشنی نالی، ئەو بابەتە لە منداڵی دلاوەردا ڕەنگدەداتەوە. دلاوەر تا کرۆك منالییەکی جوان دەگێڕێتەوە کە کامەرانی لێدەچۆڕێت. ئەم منالییە دوا قۆناغی کامڵبوونە کە ئامادەیە بۆگێڕانەوە، چونکە دەشێ لە زەینیدا و بەر لە کەڵەکەبونی یادەکانی ئەم شێوەیە نەبوبێ و پێویستی بە گەڕانەوەی یادەوەری بێت تا بتوانێت ئەو وێنەیەی لێ سازبدات ئەوسا بیهاوێتە شیعرەوە. لە هەمان کاتیشدا ڕەنگە بەهۆی مەنفای زەمەنەوە خۆی لە ئاستانەی تەنهایەکی تاقەتبڕدا ببینێتەوە. مەنفای شوێنی شاعیر کە ئەمەش بۆخۆی کاریگەری دیاری هەیە لەسەر ئەم ڕەهەندە، لەگەڵ مەنفای زەمەن دا، دەوری شاعیر دەدەن:

من کە نیشتمانم جێهێشت

خۆمم بەسەری شکاوەوە

لە کۆڵانەکانی منالیدا جێهێشت

شەوم بەسەردا هات و لە ناو بەردەکانا

مردم

دەزانم...تازە گەر خوداش لێمببورێ

خۆم هەرگیز لە خۆم نابورم (4، ل65)

شاعیر نیشتمان جێدەهێڵی و دەڕواتە مەنفا(لێرە دا شوێن لە دەست دەدات)، لەگەڵ جێهێشتنی شوێن دا خۆیشی جێ دەهێڵێت، لە منالیدا، منالیش ئەگەرچی بە شێوەیەکی تەواو بەهۆی گەورەبوونەوە لە دەستچوە، بەڵام لە ڕێگای یادەوەریی ناو نیشتمانەوە دەتوانرا جاروبار بەیاد کرێتەوە، بەڵام دوور بون لە شوێن، وا دەکات دوور بێ لە منالی و هەموو شت، بەمەش دەکەوێتە مەنفای شوێن و مەنفای زەمەنەوە.

سروشت وەك دوا گێڕانەوە

ئەم شاعیرانە پەیوەستن بە سروشتەوە، سروشت وەك یەکەم پێگە کە بیریان تێدا کردۆتەوە و لە جوانییەکانی ڕاماون(ئەمان بە مانای مرۆڤی ناو سروشت) لە ناو شاردان و دەگەڕێنەوە بۆ ناو سروشت لە پیوەندییەکانی مرۆوە بەرەو جانەوەر و گیانداران دەڕۆن و برێك لە سیفاتی مرۆیی پێدەبەخشن، شار مەودایەکی تەسکە بۆ خەیاڵەکانیان و تەنها بەشی یادەوەری دەکات و ناتوانێ شتێ لە ئەندێشە ببەخشێ، ڕودەکەنە سروشت و ونبونی خۆیان لە کەشی شاردا لە ناو سروشت دەدۆزنەوە. هەر سێ شاعیر لە خودەوە دەستیان پێکرد و لە شیعردا ئەزمونیان گێڕایەوە، تا گەشتنە ناو سروشت ئەوسا لە بەرینی ئەو مەودایە دا شیعریان فراوان بوو و بابەتگەلی مرۆیی و هەستی و کۆمەلایەتی گرتەوە و بوە دوا وێستگەی گێڕانەوە.

سیوەیلی لەسەرەتای قەسیدەکەیەوە پاش چەند پارچەیەك لە مەراقی شیعری لە پڕ وەك داچڵەکاندن خۆی دەکات بەماڵی سروشت دا لەوێوە وێنەکان دێنێ، سیوەیلی دەیەوێ لە دوای شکستەو دەسپێبکاتەوە، بەو شتانەی کە ڕەنگە بێ بەهابن لەلای ئێمە بەڵام شتگەلێن کە قەرەبوی شکستی ئەم دەکەنەوە، لە بچوکترین شتەوە تا قورساییی بیرە عەقلانییەکان دەڕوات و دودلانە دەلێت(..بەسە بۆ دەستپێکردنەوە) لەوێوە بیری دەڕوات بۆ سەرەتاکانی دەسپێکردن لای گیانداران(بۆق، کاریلە، تیمساح) و لەحیکمەتی دەستێکردنی ئەوانەوە دەیەوێ خۆی بونیاد بنێتەوە، واتە سروشت ئەوەی دەیبەخشێت بە گیاندارەکان، ئەو شتەیە کە خاڵی سەرەتایەو بێ ئاگا بەلایدا گوزەراوین، بەلاّم وەختێك کە ساتێك دێتە پێش و پێوسیتت بە پرۆگرامێکە بۆ دەستپێکردنەوە ئەوسا پەی بە حیکمەتەکان دەبەیت و ڕوی تێدەکەیت. هاوردنی هەریەکێك لە زیندەوەران و گیانداران بە خۆیان و ساتی باسکردنەوەیانەوە، هیچ نییە جگە لە خستنە گەڕی تواناکانی شاعیر بۆ زیاتر وەستان و بیرکردنەوە لەسەر چەمکی دەستپێکردنەوە لە سروشتەوە، کە هەمیشە سەرەتایە و ناگات بە کۆتایی.

دەزانم بە درەختێك بڵێم: گەلاّیەکتم بەرێ

شۆڕ شۆڕ ئەیداتە قاقا و دەڵێ(جا..ها..لقێکم بەرە)

تێفکرین لە وەلاّمی درەخت بەسە بۆ سەوزبونەوە. (5، ل26)

لە شیعرەوە دەڕوات و دەگاتە بەردەم بە مرۆڤکردنی ئەو خشۆك و زیندەوەرانە بەهۆی بەخشینی سیفاتی مرۆییەوە (تشخیس)، ئەمەش نیشانەی یەکڕوانینە لەسەرجەم هەبووەکانی زەوی و هەڵهێنانی قەدەمێکی عیرفانییە بۆ چونە ناو بیرە عیرفانییەکانەوە.

ئەگەرچی سیوەیلی لەو سیفاتانە دەدوێت بۆ گومانکردنە لەو یەکڕوانینەی کە بەرامبەر بەو شتانە هەمانە، بەلاّم دواجار و لە کۆی کارەکەدا دروستکردنی ڕوانینێکی دیکەیە بۆ هەموو ئەو شتە فەرامۆشکراوانەی بە باسکردنیش نایەنەوە ناو بیری ئێمەوە، لەکاتێکدا لە مناڵی یان ئێستاشدا بەشێکی ژیانی ئێمە پێکدێنن. ئەمانە هەمووی ساتی بیرکردنەوەی ئەمن بەرامبەر بە وجودێك کە لە مەنفادا دەوریان داوە، بەلاّم هێندە نابا ئەم بیرکردنەوەیە دەبێتە بڕیار و وای دادەنێ سروشت ببێتە خاڵی بەریەککەوتنی خۆی و زیندەدەوەران. لەبری مرۆڤ کۆنتاکت لەگەڵ مار و کیسەڵ و بۆق و مێشولە و کوللە دا دەکات، ئەمانە زیندەوەرگەلێکن دەتوانن ئێستای شاعیر پڕکەن لە سروشت و جگە لە خودی خۆیان دەرفەتێك نەهێڵنەوە بۆ بیرکردنەوە لە جەستەیەکی ماندوو ڕابردویەکی خەون ئامێز، لە هەمان کاتدا شاعیریش خۆی دەخاتە ناو عیرفانییەتێکی بەبەهاوە و لەیەکێتی بونێك دەڕوانێت کە بە هەموو ئەو پەراوێزخراوەنە پێك هاتووە و خۆی دەکاتە هاوەڵیان و بە چاوی مرۆڤ بۆیان دەڕوانێت.

بە ئەسپە شێتە دەڵێم:

تاوێ لەسەر پشتی ئەو لاسکە گیایە وەرە خوارێ هاوڕێ

با قاچەکانت بۆ بشێلم (5، ل53)

سروشتخوازی و یەکبوون لەگەڵ سروشت و خۆخستنە تەك بونەوەرەکانی لە شیعرەکانی هیواقادردا تا ئاستێك قوڵدەبێتەوە کە پرسیارگەلێکی وجودی دەوروژێنێت.(لە کرم دەپرسێت ژیان چییە؟) هیوا بە چەشنی سیوەیلی دەڕژێتە ناو سروشت مەراقی زیندەوەرەکان دەخوات لەبری مرۆڤەکانی دی خۆی دەست دەکات بە دڵدانەوەیان و پێمان دەڵێت : ژیان بە هەموو ئەوانەوە جوانە، کەوایە با ڕویان تێکەین و سلاۆێکیان لێ بکەین. لەم تەوەرەدا وێنەکانی هەرسێ شاعیر ئەوەندە لێك نزیکدەبنەوە تا هاوسێیەتی دەڕۆن و کار لەسەر یەك پرنسیب دەکەن.

بە پۆلە قەلەڕەشەکانی سەر ڕێش بڵێن ئێوارەتان باش (9، ل52)

سیوەیلی دەڵێت :

ئاوێنەیەك دەخەمە بەر دەم قالۆنچەیەك و پێی دەڵێم

تۆ چەند جوانی! (5،ل52)

قەرەداغی دەڵێت:

مەر حەبایەك دەکەم لە مەرجان

لە کیسەڵێکی پیری نوستوو (3، ل145)

ئەمانە وێنەی شیعری پەتی نین، تەنها لە پێناو جوانکردنی شیعردا هێنرابن، بەڵکو کارکردی قۆناغێکە کە شاعیران هەست دەکەن ئیدی پێویستە حورمەتی سروشت بگرێت و لەو بالآییەوە مرۆڤی کورد تەنها نەڕوانێتە پەروانە و بولبول، بەڵکو قەلەڕەش و کیسەڵ و قالۆنچەش شیاوی ئەوەن بخرێنە شیعرەوە و لەپشوویەکدا دڵنیایان کەیت کە ئەوانیش جوانن و ژیان بێ ئەوان شتێکی کەمە.

ئەگەر لە ئەدەبیاتی هاوچەرخی فارسی دا، سوهراب سپهری شاعیرێك بێت توانیبێتی بەهۆی شیعرگەلێکەوە (کە ڕەگێکی عیرفانی دەیهۆنێتەوە) ئەو بیرە بهێنێتە نێو شیعری تازەوە، ئەوا لە ئەدەبیاتی کوردی دا هەوڵی ئەم سێ شاعیر سەرکەوتوانە دەبێتە نەخشێنەری چەندەها وێنەی شیعری پڕمەغزا کە دواجار داوای گۆڕینی دیدێك دەکەن لە پێناو گشتگیرکردنی مرۆڤ و بونەوەرەکان و بەرقەرارکردنی پەیوەندییەکی ڕۆحی لەنێوان تاك و گشتدا. ئەم بیرە سۆفییانە لەلای ئەم شاعیرانە نیشاندانی خۆشویستنی هەموو مەوجوداتێکە و بەرینی ڕوانینیانە لە هەموو دروستکراوەکانی یەزدان. لەم بارەیەوە ئیبن عەرەبی پێی وایە هۆکاری خۆشویستنی بونەوەرەکانی دیکە لەلایەن مرۆڤەوە، ئەوەیە کە هەریەکەیان دەخەری دیوێکی دیکەی جوانی ئیلاهین. بەلای ئەم سۆفییەوە جیهان پڕە لە جوانی(ئەو جیهانەی کە زاهیدەکان قسەی پێدەڵێن و عابیدان پشتی تێدەکەن) جیهانێکە دڵگیرە و پڕە لە جوانی هەمەچەشن، هەر لەبەر ئەوەشە پێی وایە دەبێت جیهان پڕبێت لە عەشق و جوانی.(1، ل134) ئەم جوانییانە لە بونەوەرە بچوکەکان و زیندەوەران و ڕوەکەوە تا مرۆڤ بەرجەستەی دەکەن و دەبنە کەرەسەی خۆشویستن، چونکە لە جیهانێکدان کە یەزدان ئەفرێنەری بووە.

کاتێك دلاوەر دەڵێت(..تا بەبەرد نیشانەگرتنەوە لە سەرێك، کە پڕە لە ئیهانەتکردن بە شەمشەمەکوێرە و کونەپەپوو) (3، ل71) ڕاگرتنی مرۆڤە لەسەر ڕۆشتنی بەو ڕێگایەدا کە جوانەکان باشن و ناشرینەکان خراپ، ئەوانەی کەلتوری من پەسەندی دەکات خاوەنی ستایشن و ئەوانەی من بە شومیان دەزانم و ئەو واتایەیان دەبرم بەسەردا جێگەی ئیهانەکردن و لە ناوبردنن، ڕوانینی دلاوەر بۆ ئەو بونەوەرانە ڕێزگرتنە لە جیاوازییەکان و قبوڵکردنیانە وەك ئەوەی کە هەن، چونکە ئەوە ئەوانن دەتوانن ڕویەکی دیکەی شتەکانمان بۆ دەرخەن. حیکمەتی ئەم شیعرانە چونە ناو دەرونی تاکەکانە و بەخشینەوەی دڵخۆشییە بە تەنها سلاوێك، نیگایەك، ئاماژەیەك، دڵنیاکردنەوەی زیندەوەرانە لە گرنگی بوونیان، سادەکردنەوەی ژیانە تا ئاستی هاوماڵی کردنی حاجی لەقلەق و خۆخەڵەفاندن بە ژماردنی غایەڵەکانی چاوی کونەپەپوو، گوێگرتن لە دەنگی بۆقێك، ئەمانە هەمووی پەتی بوونە لە سروشت و ڕەهاکردنی جیهانێکی مادییە لە شیعردا کە ئەمان ئەزمونیانکردوە.

هیواقادر لە شیعری(لەپی دەستم بۆنی شەمامەی خاکێکی لێدێت لەوپەڕی دنیا) (9، ل56)دا دەگەڕێتەوە بۆ سروشت، لە مەنفاو بێ نیشتمانی خۆیدا، سروشت دەکاتە نیشتمانی و ڕوتدەبێتەوە تا سنوری تێکەڵبوون بە ئاو و بە گیا و لەوێوە لە حیکمەتەکانی ژیان تێدەگات(من تێدەگەم دەنگی هەر باڵدارێك نامەیەکە، ڕەنگی باڵی پەپولە، فڕینی خاڵخاڵۆکەیەك، وەرینی دەنکێك گێلاس، زەردبوونی بەهێیەکی توکن، نامەیەکە). لەوێوە ماناکانی لەناو مرۆڤ دا ژیان دەگۆڕێتە سەر زمانی باران و خۆی بە چرپەی سروشت دەسپێرێت و لە ناو تەنهایەکانی خۆیدا جگە لە یادەوەری منداڵی و ئێستای خەیاڵی چونە ناو سروشت هیچی دی شك نابات، چونکە دواجار ئەم سروشت خوازییە هێندەی تەمەنایە و خەیاڵە، نیو ئەوەندە ئەزمونکردنی شاعیرێکی ڕۆمانسی نییە تا کرۆکی ڕۆح چەشتبێتی.

دلاوەرقەرەداغی لە شیعری(سەعات کرێوەی عەسرێك) زەمەنی ونبونی خۆی لە دوای نیوەی تەمەنییەوە ڕادەگەیەنێت و دەزانێ دۆزینەوەی ئەستەمە، دەزانێ (ئەو) هەموو ئەو شوێنانەی بە شوێندا دەگەڕێت کە دەکرێت لەوێ بیدۆزێتەوە، دواجار دێتە سەر سروشت ئەو شوێنەی کە لە دوای هەموو ونبوونێك لەوێ دۆزراوەتەوە، بەڵام ئەم جارە ونبونێکی دیکەیە و نادۆزرێتەوە. لەم شیعرەدا دلاوەر قەبارەی خۆی بە ڕۆحێکی گەورەوە، هێندە بچوك دەکاتەوە تا ئەو ئەندازەی کە دەڵێت:

ژێر پوشێك لەبەر هەیوانی ماڵی لەقلەق

نێوان دەنوکی زەرنەقوتەیەك

ژێر نینۆکی ژیژکێك

قوڵایی قەترەیەکی ئاوم بۆ دەگەڕێی

جێیەکی ئەمنن بۆ بەردەوام چونە ناو خۆیە و خۆ شاردنەوەی چ وەك گەمە و چ وەك ماندووبون لە ناو مرۆڤ، هەر بۆیە خودی خۆی دڵنیایە کە ئەویش دەزانێ ئەو شوێنانە جێیەتی، بۆیە دەگەڕێتەوە بۆ ئەوێ بە ئومێدی دۆزینەوەی.

جگە لەو سروشت خوازە ئەو شیعرە یەکێکە لەو شیعرانەی کە شاعیر وێنای نەمانی خۆی دەکات و دودڵە لە بەردەوامی هەموو شت پاش نەمانی، بە چەشنی ئەم هیوا قادر لە شیعری (ئەو ڕۆژەی کە دەمرم، باران لە پەنجەرەکەم دەدا) (9، ل77) دا هیوا مردنی خۆی دەگێڕێتەوە، کەمێك غەمبارە لە نەبینەکان و گوڵ نەکڕینەکان و نەمانی کات بۆ بونە هاوڕێ، دڵگرانە لە مردن نا بەڵکو لە نەبینینەوەی غروب، لە هاتنی بەهار بێ ئەم، لە جوڵەی بێ ئامانی سروشت:

من بە تەنها دەمرم و لە تاو قرچەی شکانی ئێسکی خۆم وەك قرژاڵ گوێم لە تەقیتی چرۆکان نابێت

جارێکی تر زەرنەقوتەیەك ناخەمەوە هێلانەکەی خۆی و دەست بەسەر کەروێشکێکی سپیدا ناهێنم

دلاوەر و سیوەیلی دەزانن مرۆڤەکان پێویستیان بە خۆشویستنە، بە زوبانێکی شیرین، لە ناخەوە تامی تاڵی تەنهاییان چەشتوەو دەزانن مرۆڤ کە مەحکوم کرا بە تەنهایی، دەبێت کار بکرێت بۆ ڕزگاربوونی بە پەیڤێك، بە نیشاندانی پەپولەیەك، فێرکردن بۆ گوێهەڵخستن، تا بگەنە بیستنی ئاوازی سروشت. دلاوەر دێت دەنگەکان جیادەکاتەوە ئەوانەی کە میهربانانەیە ئەوانەشی کە بەردەوام دڵمان ئازار دەدەن و بێ بەها بۆمان دەڕوانن:

بانگێك جیاواز لەو دەنگانەی کە هەمیشە لە کاتی کڕینی گێلاس دا

لە کاتی سەواکردنی قەفەسێکی پڕ پەپولە دا

لە کاتی چڕینی سرودەکانا

لەکاتی گۆێ ڕادێران بۆ پیاوێکی هەر لە ئەزەلەوە چوار شانە

لە تەلەفزیۆن دا

تەریقماندەکاتەوە، دڵمان دەیەشێنێ و

تەفرەماندەدا (3، ل57)

ئەم دەنگە یەکێکە لەوانەی کە ژیان جوان دەکات، بە پێچەوانەی ئەو دەنگانەوەی کە دەبێت لە کاتە ناسك و جوانەکاندا نەرم بدوێن، کەچی پڕمان دەکەن لە شکان و لە تەریقکردنەوە، ئەمە لەو دەنگانەیە کە حورمەتی پەپولە و گێلاس و تەڵێك گیا ناگرێت، کەسانێکە کە مادە تاکە ئەرزشە لای و میهرەبانی فرۆشتوە بە دڵڕەقی و بەدڕەفتاری، هەر بۆیە دلاوەر بە ئاماژەیەك جیای دەکاتەوە و دەیەوێ خۆی و دۆستانی لەو تایپانە نەبن و بە وشەیەك دڵی هەمووان خۆش کەن، لە پارچەیەکی دا دەڵێت:

دەتوانم بە بەیانی باشێك

دونیا لەگەڵ خۆمدا ئاشت کەمەوە

بۆم هەیە بێ ترس کلاوەکەم داگرم و

بۆ ژنێکی زگپڕ بچەمێمەوەو

بڵێم خانم..ڕۆژتان باش! (3، ل81)

سیوەیلی لە شیعری(خودایە بۆ نەتکردم بە قۆخ فرۆش)دا وەها بیرێك دەهێنێت و کاری لەسەر دەکات:

سەوزەفرۆشەکان

لە کاتی عاشقانەترین میوە و سەوزەدا

تەرقمان دەکەنەوە:

(هەڵبژاردن نییە..لاچۆ خانم..برۆخالە)

لە وێنەیەکی دیدا دەڵێ:

من جارێك پیرەمێردێکم بەوە دڵخۆشکرد، کە پێم گوت:

(دەستت ماچدەکەم!) (6،ل71)

ئەمە هەمان بیری دلاوەرە بە زیادکردنی ڕێزگرتنی میوە و سەوزە و چونکە بەشێکی سروشتن، دواتریش ڕێزی ئەو کەسەی کە مەبەستێتی دەستی کەوێت. ئەوەی زۆر جێگەی سەرنج بێ لە شیعری ئەم شاعیرانەدا بەخشینی وێنەیەکی دیکەیە بە میوە لە شیعرەکانیاندا، بە درێژایی ئەدەبی کلاسیکی ئێمە شاعیرانێکمان هەن کە شیعرەکانیان پڕە لە سێو و بەهێ و لیمو کە بە درکە و خوازە بەکارهاتووە بۆ پەسنکردنی سینەی خانمان و کچانی خۆشەویستیان، ئیدی میوەکانی دیکە وەها جێگەیەکیان نەبووە، تریێ وەك شەراب نمونەی میوەیەکی دیکەیە، ئەمە جگە لە بەیتی فۆلکلۆر کە پڕە لەو جۆرەچواندنانە. بەلاَم میوە وەك خۆی دادەنرێ لە ئەدەبیاتی نوێ و لە شیعری ئەم سێ شاعیرەدا، جگە لە بەرزڕوانین بۆیان هەندێ جار سیفەتی مرۆیی پێدەبەخشن. لێرەوە لە هەڵچونی واتاییەوە میوە دێتەوە جیێ خۆیی و لە دیدێکی ترەوە واتا وەردەگرێت، دیدی پیرۆزی و ڕێزە بۆ سروشت، بۆ گێلاس بۆ هەنار، هەنجیر.

نالی وەك دامەزرێنەی قوتابخانەی شعری کلاسیکی کوردی، کاتێك دێت وەك شاعیرانی دیکەی هاوسێ، پەسنی ژنێك دەدات و پێویستی بە بەکارهێنانی هونەرە بالاَکانی ڕەوانبێژی هەیە، چوێنراوێك دێنێت کە نزیك بێت لە پێچوێنراوێکەوە تا بتوانێ وێنەیەکی شیعری بالاَی لێسازبدات، بۆ ئەمەش کۆمەڵێك شت دێنێ و مەبەستی جەستە ولەش ولاری ژنانی پێدەچوێنێت، تەنها وێنەیەك نیشاندان دەدات لە ژێر پەردەی وێنەیەکی دیکەوە، بۆ نمونە لە شیعرێکی دا دەڵێت:

نەخل و ڕومان پێکەوەن، یان باغەبان وەی کردووە

سەروی هێناوە لە سێب و بەی موتوربەی کردوە!(12، ل546)

خۆش لەسەر سینەی سەری هەڵداوە دوو گۆی سەربەمۆر

مات و حەیرانم کە عەر عەر کەی هەناری گرتووە! (12، ل538)

لە وەها پارچەیەکدا دەرفەتی خوێندنەوە نادرێ بۆ بەبەهاوە ڕوانین لە سێو و بەهێ وەك ئەوەی کە هەیە و بەشێکە لە سروشت، بەڵکو گرنگە لەو ئاستەدا کە سیفاتی هەریەکێ لەوانە کۆکراوەتە و نیشاندراوە لە خانمێکی نادیاردا. بەڵام ئەدەبیاتی نوێ بە گشتی و شیعری ئەم شاعیرانە هەڵوەشاندنەی هەموو ئەو دیدانەیە بۆ میوە و هەوڵیانداوە میوە وەك ئەوەی کە بەشێکی گرنگ و جوانی سروشتە بهێنرێتە ناو شیعرەوە. سیوەیلی کاتێك لە قەسیدەکەیدا لە دوای چەند دابڕانێکی بابەتی، دەیەوێ لە دوای دەست پێکردنەوە، بگاتە شوێنێك کە بوونی ئەم دەگەیەنێت، خۆی دەباتەوە بەردەم سێبەری سوری گێلاس و لە ژێر دلۆپەکانی هێشوی قەزواندا خۆی دەشوات. دەستبەرداری هونەری شیعری نابێت ئاڕاستەی چواندنەکان دەگۆڕێت و سیفاتی مرۆیی دەبەخشێتە هەریەکێك لەو میوانەی باسیان دەکات (مەکری چوالە، حیکمەتی دارەبەن، سنگفراوانی هەنار) لە سروشت و مرۆڤ وێنەیەك پێکدێنێت کە خاڵی نییە لە عیرفانیەت و پڕە لە ڕوانینی جوڵەئامێز و زیندوو بۆ هەموو ئەو شتانە. جگە لەم قەسیدەیە لە قۆخفرۆشدا تەنها ئەو سیفاتانەی میوە و سەوزە نیشان نادات، بەڵکو دەیانکاتە نمونەیەك تائێمەش چاویان لێبکەین و شتێ لەوانەوە مرۆڤبوون بە مانای وشە هەڵگرین.(حیکمەتی شیرینی کاڵەك، پرسیارە گەورەکانی شەمامە، سادەیی پەڕی سەوزی کاهو) ئەمانە بە هێند وەرگرتنی ئەو میوانەیە و بەرزکردنەوەیانە لە ئاستی خۆیان زیاتر و هەڵچونی واتایی پێ بەخشیون.

دلاوەر قەرەداخی لەو سیفات بەخشینانەی گەلێك زۆرە و مەودایەکی فراوانی وێنە شیعرییەکانی گرتۆتەوە. (داڵغەی گەیوی بەهێ ، لەپی گەرمی گوڵەگەنم، ڕەشە ڕێحانەیەکی زیز، ترپەی دڵی دەنکێك هەنار..)، لە هەمان کاتدا بە جیاوازی ئەوان هیواقادر گەلێك وێنەی شیعر دێنێت کە پڕاوپڕی میوەکان خۆیانن بە واتای جۆراوجۆرو مەبەستپێکەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بە تەواوی دەستبەرداری ئەو چواندنە نابێ کە ڕەگێکی قوڵی لە ئەدەبیاتی کلاسیکی ئێمەدا هەیە، وێنەی میوەگەلێك دێنێ کە نوێیە لە چواندندا و حاڵی خۆیی پێ نیشاندەدات:

لێوم وەك قۆخ قڵیشاوە لەشەرمان لە گەرمان

وەك پێستی سێوە لاسورە دەسوتێ، ڕومەتم لە تای عەشق

فیچقە دەکا خوێنی من وەك ئاوی مێو (9، ل65)

لە (بۆنی شەراب لە هەناسەم دێ)(8)کە ئەزمونێکی هاوبەشی نامەی خۆی و سەحەر ڕەساییە، لە نامەیەکدا بەشێکی تەواوی لە میوە و خڕی میوەکان دەدوێت و لە وێوە تێڕوانین و چواندنەکانی گەلێك شاعیرانە و ئێستاتیکایەنە دەخاتە ڕوو، خاڵی نییە لە چێژی سێکسی پیاوانە و ئەو دیدەی ڕۆژهەلاتییەی کە بەرامبەر بە میوە و بەستنەوەی بە جەستەی ژنەوە هەیە.

بە شێوەیەکی گشتی دەتوانین بڵێین وێنەکانی هەر سێ شاعیر وێنەگەلێکن لە ئەدەبیاتی هاوچەرخدا نوێن، ئەمەش وادەکات لەفەزایەکدا یەك بگرنەوە و شیعریان جیا بێتەوە لە شاعیرانی دیکەی ئەم قۆناغە، هاوکات لە ناو خودی خۆشیاندا جیا ببنەوە و هەڵگری تایبەتمەندی خۆیان بن.

پەراوێز و سەرچاوەکان :

1. ابن عربی، سلیمان اولوداغ، ت. داود وفایی، نشر مرکز، چاپ دوم ، تهران 1387
2. بەرزان هەستیار، ساڵێك لە نیگەرانی، بلاْوکراوەی ئاراس، هەولێر 2008
3. دلاوەر قەرەداغی، مەلەك ڕێحان، چاپخانەی ڕەنج، سلێمانی2004
4. دلاوەر قەرەداغی، من لە شارێکی زۆر دوورم، چاپخانەی ڕەنج، سلێمانی2008
5. ڕێبوار سیوەیلی، زمانی عەشق زەمەنی ئەنفال، چاپخانەی ڕەنج، کوردستان 2000
6. ڕێبوار سیوەیلی، فەنتازیای خواردن، لە بلاْوەکراوەکانی خەندان بۆ پەخش و وەشاندن، چاپی یەکەم، هەولێر 2006
7. زاهیر ڕۆژ بەیانی، چیرۆکی هونەری کوردی، دەزگای موکریانی، چاپی دووم، هەولێر 2008
8. سەحەر ڕەسایی.هیوا قادر، بۆنی شەراب لە هەناسەم دێ، چاپخانەی ڕەنج، سلێمانی 2006
9. هیواقادر، سێوی سوور، دەزگای چاپ و بلاْوکردنەوەی ئاراس، هەولێر 2004
10. هیواقادر، ئەوەی دنیا ڕزگار دەکات جوانییە(کۆمەڵ دیدار)، کتێبی یانەی قەڵەم، سلێمانی 2009
11. هیواقادر، یار لە باخە، کتێبی یانەی قەڵەم، سلێانی 2009
12. نالی، دیوانی نالی، انتشارات کوردستان، چاپی یەکەم 1380

❊ ناونیشانی باسەکە دێڕە شیعرێکی ڕێبوار سیوەیلییە.